

Hoe moeilijk is empathie?

In maatschappelijke discussies klinkt regelmatig het verwijt dat iemand te weinig empathie toont. Zo kreeg niet lang geleden minister van financiën Wopke Hoekstra te horen dat hem empathie ontbrak voor de landen in Zuid-Europa. En ook Johan Derksen zou met zijn botte humor te weinig empathie hebben getoond voor de pijn van de ander. Een stevige grap moet kunnen is zijn devies. Als anderen zich beledigd of gekwetst voelen is dat toch vooral hun probleem. Ze moeten maar niet zo snel 'huilie huilie' doen. Dat is een houding die hem op veel kritiek is komen te staan.

Empathie wordt in onze cultuur erg belangrijk gevonden. Gebrek aan empathie vindt men hoe langer hoe meer onaanvaardbaar. Vermoedelijk heeft dat te maken met wat tegenwoordig 'diversiteit' genoemd wordt, iets dat overal in maatschappelijke verbanden en organisaties steeds meer nadruk krijgt. Diversiteit heeft te maken met verschillen en afstand tussen mensen: de situatie waarin de ander verkeert is niet mijn situatie, de pijn van de ander (discriminatie, onderdrukking, achterstelling) is niet automatisch mijn pijn. Er zijn verschillen, en die mogen niet te snel genegeerd worden. Niet een gelijkheid van *one size fits all*, maar een ruimte waarin iedereen zijn eigen maat gegund wordt (als dat tenminste geen illusie is).

Moet empathie geleerd en geoefend worden? Bepaalde vormen van empathie lijken ons spontaan eigen te zijn. Als je ziet dat iemand zijn vinger tussen de deur krijgt, dan voelt dat net alsof het jezelf overkomt. Empathie tussen moeder en kind is ook iets dat niet geleerd moet worden. In deze gevallen is het emotioneel meeleven of invoelen van de situatie van de ander spontaan; de verbeelding waarvan de empathie zich bedient hoeft nauwelijks een afstand te overbruggen.

Als het gaat om diversiteit – gender, etniciteit, e.d. – dan speelt er vaak een afstand mee die niet eenvoudig te overbruggen is. Wij zijn allemaal mens, maar het leven van onze 'zwarte medemens' is gestempeld door ervaringen die voor de 'witte mens' maar moeilijk invoelbaar zijn of gewoonweg niet bestaan. *White privilege* – een begrip dat mij altijd tamelijk onzinnig toeleek – kan betekenen dat mij in het soort leven wat ik leid bepaalde ervaringen bespaard blijven, die daardoor voor mij moeilijk voorstelbaar zijn, zoals discriminatie om kleur, etnisch profileren, de nog steeds doorwerkende last van een slavernijverleden, e.d. Empathie vraagt dus om een reële inspanning. De verbeelding moet zich oefenen – aandacht, luisteren, conversatie – om zich enigszins vertrouwd te raken met de situatie van de ander. Maar dan nog, ze moet ook door de ander ontvangen kunnen worden. De welwillendheid van empathie wordt niet altijd op prijs gesteld. Soms wordt ook gesteld dat empathie onmogelijk is: hoe meen jij in staat te kunnen zijn in te leven in wat het is om mij te zijn.

Kan men ook een teveel aan empathie hebben? Dat is een lastige vraag. In het racisme-debat bijvoorbeeld lijkt men empathie zo belangrijk te vinden dat ze alle deugd monopoliseert. Empathie kan de gestalte aannemen van een vergaande identificatie met de pijn van de ander. Juist uit angst dat de gewenste empathie te veel binnen het eigene blijft, doet men er steeds een schepje bovenop door de grenzen proberen weg te vlakken. Niet meevoelen maar een poging tot samen voelen. Empathie zonder grenzen gaat echter aan zijn eigen grenzeloosheid ten onder. Een ethiek die louter op empathie gebaseerd is, is niet meer in staat de grens te respecteren. Ethiek is toch ook: erkenning van grenzen en van regels die het verkeer over de grenzen mogelijk maken.

Rudi te Velde, 11 augustus 2020